

Ελληνικό Δημοτικό τραγούδι και Επανάσταση του 1821.

Ο σπουδαίος Οδυσσεάς Ελύτης είχε γράψει πως «καμιά επανάσταση, ούτε στην τέχνη, ούτε στην ζωή, δεν έχει περισσότερες ελπίδες επιτυχίας, από 'κείνη που χρησιμοποιεί για ορμητήριό της την παράδοση» .

Το δημοτικό-λαϊκό τραγούδι της Επανάστασης του '21 σκαρώθηκε στα κλέφτικα λημέρια. Τραγουδήθηκε και χορεύτηκε εκεί, πολλές φορές μόνο για μια βραδιά, και μετά χάθηκε, σβήσθηκε, ξεχάσθηκε... Ύμνησε τον άνδρα, τον ήρωα, την γυναίκα, την μάνα, το χωριό, την φύση... Έδωσε χαρά και δύναμη σε όσους το άκουσαν και το χάρηκαν, και την άλλη μέρα, βγήκαν να πολεμήσουν, ψελλίζοντας το στα χείλη τους...

Όπως έκαναν οι αρχαίοι Σπαρτιάτες, που πολεμούσαν τραγουδώντας το τραγούδι που έγραψε ειδικά για την περίπτωση ο ποιητής Τυρταίος, και που τους είχε τραγουδήσει το προηγούμενο βράδυ!

Γι' αυτό χάθηκαν τα περισσότερα από αυτά τα άκρως επαναστατικά τραγούδια... Γιατί τότε στα κλέφτικα λημέρια δεν υπήρχαν γραμματικοί και καλαμαράδες, αλλά κλέφτες, αγράμματοι, αγρότες και κτηνοτρόφοι, άνθρωποι του προφορικού λόγου και της παραδόσεως, άνθρωποι του μύθου.

Έπειτα η χρόνια σκλαβιά, είχε αδυνατίσει την θέληση για χορό και τραγούδι. Οι ποιητάδες κι οι τραγουδιστάδες εξέλιπαν συν τω χρόνω κι αυτές οι μούσες είχαν κουρνιαξει στις σπηλιές τους, τρομαγμένες από τους πολλούς κρότους των όπλων, το πολύ αίμα στην γη που αγαπούσαν: Τον Όλυμπο, τα Πιέρια, τον Ελικώνα...

Όταν το περιστατικό ή το γεγονός για το οποίο πλέχθηκε το τραγούδι έπαψε να είναι στην επικαιρότητα, όταν έπρεπε να πλεχθεί νέο, για να καλύψει και τις σημερινές ανάγκες, τις νέες μάχες και τους νικόκοπους ήρωες, τότε το παλιό ξεχνιόταν και σκαρωνόταν γρήγορα-γρήγορα το καινούργιο. Νέες χαρές, νέα πανηγύρια! Η χαρά, ο χορός αλλά κι ο Χάρων στην ελληνική θεία γλώσσα έχουν την ίδια ρίζα! (Θυμίζω ότι ο Ζορμπάς του Καζαντζάκη σηκώθηκε και χόρεψε στην πιο βαθιά του θλίψη, στον θάνατο του παιδιού του!).

Τις περισσότερες φορές αυτά τα αυτοσχέδια τραγούδια δεν ξεπέρναγαν τα όρια της εκτάσεως του λημεριού, άντε του βουνού. Τα πιότερα απ' αυτά δεν ήταν γνωστά καν στο αντικρύ βουνού, στους γείτονες κλέφτες. Εκείνοι είχαν άλλα, δικά τους, δικούς τους ήρωες και νεκρούς να κλάψουν και να νεκρολογήσουν, δικές τους μάχες να διδάξουν, δικά τους πρόσωπα είχαν ανάγκη να θυμηθούν.

Κι έτσι χάθηκαν τα περισσότερα δημοτικό-λαϊκά τραγούδια εκείνης της σπουδαίας για την Ελλάδα και τον πολιτισμό της εποχής!

Κάποιοι πολεμιστές, που έφευγαν από το ένα στρατόπεδο και πήγαιναν στο άλλο, μετέφεραν μαζί με το καριοφίλι τους και κάποια από τα τραγούδια που αγαπούσαν να λένε στο προηγούμενο λημέρι τους. Μετέφεραν ό,τι εθυμούντο απ' αυτά. Κι όπως τα εθυμούντο. Στην προσπάθειά τους να τα αποδώσουν στην απλούστερη μορφή μέτρου (τον 15σύλλαβο ή 8+7 δηλ. αυτό που λέμε σήμερα ζείμπέκικο) προσέθεταν και αφαιρούσαν λέξεις, με την μαεστρία που έχει αυτός ο λαός να αυτοσχεδιάζει, να γίνεται ποιητής, ζωγράφος, καλλιτέχνης όποτε θέλει. Κι όσοι τ' άκουγαν, τα διέδιδαν προσθέτοντας ή αφαιρώντας τα δικά τους. Και φθάναμε σε ένα σημείο, που το πρωτότυπο είχε χαθεί, αλλά όχι τα θεμέλιά του. Κάποιες φράσεις-κλειδιά έμεναν πάντα ίδιες και πάνω σε αυτές ο καθείς με το ταλέντο του έκτιζε την ιστορία που βίωσε, υμνούσε τον οπλαρχηγό υπό τις διαταγές του οποίου επολέμησε, την πόλη ή το χωριό του που εγκατέλειψε, το κάστρο που πήρε...

Η Ελλάς όμως δεν επαναστάτησε μόνο μια φορά. Θα ήταν παλαβό και ανιστόρητο να ισχυρισθεί κάποιος πως κάποιοι Έλληνες ξαφνικά και από το πουθενά, μαζεύθηκαν στην Αγ. Λαύρα και είπαν να επαναστατήσουν κατά των Τούρκων.

Οι Έλληνες δεν έπαψαν ούτε μία στιγμή να επαναστατούν και να εξεγείρονται κατά των οθωμανών, από την Άλωση της Πόλεως και μετά. Μόνον που αυτές οι επαναστάσεις ήταν τοπικές, μικρές και ανοργάνωτες, δεν έχαιραν υποστηρίξεως και ως εκ τούτου ήσαν καταδικασμένες εν τη γεννέσει τους. Παρ' όλα αυτά, απετολήθησαν από τους Έλληνες. Μίλα στον Έλληνα για επανάσταση που θεωρεί δίκαια και όραμα, και αμέσως θα βρεις τον πρώτο σου στρατιώτη!

Το δημοτικό μας τραγούδι ήταν εκείνο το μέσον, που διαφύλαξε ως κόρην οφθαλμού τις μάχες και τις ανδραγαθίες των Ελλήνων, που η επίσημη ιστορία απεσιώπησε, για πολλούς λόγους, που δεν είναι του παρόντος. Αλλά δεν απεσιώπησε ο λαός. Γιατί «του Έλληνας ο τράχηλος ζυγόν δεν υπομένει», αλλά και «του Έλληνας το στόμα φίμωτρο δεν ανέχεται».

Θα σας θυμίσω κάποιες άγνωστες επαναστάσεις των Ελλήνων, μέσω της δημοτικής μούσας:

Μια από τις ελληνικές επαναστάσεις που δυστυχώς δεν διδασκόμεθα, είναι και αυτή του ηγεμόνος της Βλαχίας Μιχαήλ του Γενναίου (1557-1601). Το Πελοποννησο-αθηναϊκό ελληνικό κράτος την «ξέχασε». Την διέσωσαν όμως τα θρακιώτικα δημοτικά τραγούδια. Σε αυτόν αναφέρεται το τραγούδι «Μιχάμπης» (αφηγηματικό ιστορικό τραγούδι της Δυτ. Θράκης, σε ήχο πλάγιο Α').

Μιχάμπης βουλευτήκε τούς Τούρκους να χαλάσει
με τετρακόσια κάτεργα κι εξήντα δυό γαλιόνια.

Μπροστά πααίν' τα κάτεργα και πίσω τα γαλιόνια,

στην μέσ' πααίν' Μιχάλμπης, μέγας καπετάνιος!
Στο 'να του χέρ' κρατά σταυρό και στ' άλλο το σπαθί του,
τον τρέμει ούλη η Τουρκία και της Βλαχίας τα μέρη.

Το 1789 ο δερβέναγας του Αλή-πασά Γιουσούφ Αράπης εκστρατεύει με 3.000 Τουρκαλβανούς εναντίον των αρματολών Θεσσαλίας και Ρούμελης. Αντιδρούν οι Κοντογιανναίοι. Γενάρχης τους ήταν ο «ένδοξος και μεγαλοπρεπής» (κατά Κασομούλη) Γιαννάκης Κοντογιάννης, αρματολός Πατρατζικίου (Υπάτης), ο οποίος πολεμούσε από το 1750. Μετά τον θάνατό του, αντί να κληροδοτήσει σπίτια και παλλάτια στους υιούς του, Κωνσταντή και Μήτσο, τους κληροδότησε το όραμα της Επανάστασής! Αυτοί αντέταξαν ισχυρά αντίσταση, αλλά διεσκορπίστησαν και συνέχισαν τον πόλεμο ως κλέφτες. Τελικώς, σε μία μάχη κοντά στην γέφυρα της Τατάρνας στην Ευρυτανία (αρχές 19ου αι.), ο Κωνσταντής εσκοτώθη κι αιχμαλωτίσθηκε ο υιός του Κωνσταντή, Νικολάκης. Αργότερα, ο Νικολάκης εξαγοράσθηκε και χωρίς να πτοηθεί από το προηγούμενο τραυματικό βίωμά του, έλαβε μέρος στην Επανάσταση του 1821 - μαζί με τον θείο του Μήτσο Κοντογιάννη. Ποιος καλείται να περάσει στην αθανασία την αντίσταση και επανάσταση των Κοντογιανναίων; Μα φυσικά, το δημοτικό τραγούδι! Ο λαός βάζει αγγελιαφόρο να φέρει μαντάτο στην Κοντογιάνναινα – γιατί το θηλυκό φέρνει την ζωή, το θηλυκό προώριστα να την κλαύσει – να θρηνεί, σε μια σκηνή που μας αποδεικνύει το πόσο το δημοτικό μας τραγούδι είναι η συνέχεια της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας:

«Το τι μαντάτα μου 'φες από τους καπετάνους;».

«Πικρά μαντάτα σου 'φερα από τους καπετάνους,
τον Νικολάκη πιάσανε, τον Κωνσταντή βαρέσαν!»...

«Πού 'σαι, μανούλα, πρόφτασε, πιάσε μου το κεφάλι,
και δέσ' το μου σφιχτά-σφιχτά, για να μοιρολογήσω!

Και ποιον να κλάψω από τούς δυό, ποιόν να μοιρολογήσω;»...

Το 1807 γίνεται η μεγάλη επανάστασις του Ολύμπου, με επί κεφαλής τους Λαζαίους, τους 4 αρματολούς του θεικού βουνού, τους υιούς του Λάζου, τους Λαζαίους (ή τα Λαζόπουλα - όπως είναι γνωστοί ο Τόλιας, ο Χρήστος, ο Νίκος και ο Κώστας). Η επανάστασις κατεστάλη. Οι τρεις πρώτοι παρέμειναν στην Ραψάνη, ο Κώστας εκρατήθη όμηρος, από τον Αλή-πασά στα Ιωάννινα! Το 1812, ανέλαβε το πασαλίκι της Θεσσαλίας ο υιός του Αλή, Βελή-πασάς. Κυνήγησε και σκότωσε τους Λαζαίους, στην Ραψάνη. Τις δε οικογένειές τους απήγαγε στον Τύρναβο. Άρπαξε δε για το χαρέμι του, την ομορφότερη, την γυναίκα του Κώστα, για προσβολή και για πόνο. Κι ο Κώστας, αργότερα, σκοτώθηκε από τον Αλή-πασά. Καμμία σελίδα των βιβλίων μας δεν τα γράφει τούτα. Δεν τους υμνεί. Μόνο οι σελίδες των δημοτικών τραγουδιών διέσωσαν την αλήθεια, μέσα από τους στίχους του τραγουδιού «Των Λαζαίων οι γυναίκες»:

Τρία πουλάκια κάθονται στον Έλυμπο στην ράχη.

Το 'να τηράει τα Γιάννινα, τ' άλλο την Κατερίνα,
το τρίτο το καλύτερο μοιρολογάει και λέει:

«Τι 'ν' το κακό που πάθαμε, οι μαύροι οι Λαζαίοι!

Μας χάλασε ο Βελή-πασάς, μάς έκαψε τα σπίτια,
μας πήρε τις γυναίκες μας, μάς πήρε τα παιδιά μας!

Στον Τούρναβο τις πάπαε, πεσκέσι του βεζύρη!

Μπροστά πηγαίνει η Τόλαινα κι οπίσω οι συννυφάδες,
κι οπίσω-οπίσω η Κώσταινα με το παιδί στο χέρι!

Σαν μήλο, σαν τριαντάφυλλο, σαν νεραντζιά κομμένη!

Βγαίνουν κυράδες, την τηρούν από τα παραθύρια:

«Ποιες είν' αυτές οπ' 'ρχονται στην Πόρτα, στο σαράι;».

«Κυράδες, τι λογιάζετε, κυράδες, τι τηράτε;

Εμείς είμαστε κλέφτισσες, γυναίκες των Λαζαίων!»!

Βελή-πασάς αγνάντευε, στέκει και τις ρωτάει:

«Γυναίκες, πού είν' οι άντρωι σας κι οι καπεταναραίοι;»
«Είναι ψηλά στον Έλυμπο, ψηλά στα κυπαρίσσια».
«Πάρτε τες τρεις, φλακώστε τες, βάλτε τες στο μπουντρούμι,
την Κώσταινα την όμορφη, φέρτε την στο χαρέμι!».

Στα Αθαμανικά όρη έμεινε το τραγούδι «Η πεθαμένη καλογριά» να θυμίζει με αλληγορίες μια ακόμη αποτυχημένη ελληνική επανάσταση, που ύψωσε την σημαία της με τον παπα-Θύμιο Βλαχάβα, στα Χάσια όρη, στις 5 Μαΐου 1808, γιατί ο Μαχμούτ-πασάς πετσόκοψε τον αδελφό του Θεοδωράκη και 650 συντρόφους του, αφού αντέταξε απέναντί τους 15.000 στρατό! Το Κίνημα της Ρούμελης του παπα-Θύμιου απέτυχε. Ο ίδιος συνελήφθη και θανατώθηκε από τον Αλή πασά, το 1809, δια διαμελισμού στα Ιωάννινα. Σήμερα η μνήμη του όμως μένει ζωντανή με τον χορό καγκελάρι στα Αθαμανικά όρη της Ηπείρου, που είναι γεμάτος όρκους. Ο όρκος για τον Έλληνα είναι κάτι ιερό. Δεν ορκίζονταν εύκολα οι Έλληνες. Παρά μόνο για πολύ σοβαρούς λόγους, και δη εθνικούς. Σε αυτήν την μνήμη θέλουν να ανατρέξουμε οι ανώνυμοι ποιητάδες μας, όταν μας προτρέπουν:

Μα τον άγιο Κωνσταντίνο, τον χορό δεν τον αφήνω...

Στο όνομα του Κωνσταντίνου η Ελλάς πάλλεται! Γνωρίζει καλά πως αυτός ήταν που ίδρυσε την Κωνσταντινούπολη. Αυτό το όνομα είχε και ο τελευταίος αυτοκράτωρ της, ο πλέον τραγικός άνθρωπος του κόσμου, που του έλαχε μοίρα επί των ημερών της βασιλείας του να «πέσει η Πόλις», προδομένος από το ιερατείο και τους πολιτικούς του! Ο λαός μας πιστεύει πως αυτός δεν έχει πεθάνει! Μαρμάρωσε από το όνειδος και θα ξεμαρμαρωθεί, όταν «πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι». Στο όνομά του, λοιπόν, ορκίζεται ο λαός. Και κάτι ακόμη σημαντικό: Αποκαλεί «χορό» τον πόλεμο, την επανάσταση. Αυτό που άλλοι λαοί τρέμουν και απεύχονται, ξορκίζουν και φοβούνται «για μας παιχνίδι ο πόλεμος»!

Οι ποιητάδες προτρέπουν να δώσουμε και άλλον όρκο:

Μα τον άγιο Ιωάννη, ο χορός πάει γαϊτάνι...

Στο όνομα του αγίου Ιωάννου, οι επαναστατημένοι Έλληνες ακούν τον Πρόδρομο. Τον πρόδρομο της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας. Δεν είναι τυχαίο που αυτόν – τον Πρόδρομο δηλαδή – επέλεξαν και οι φιλικοί για να ορκίζονται! Οι λέξεις για τους Έλληνες έχουν σημασία και πέρα απ' αυτό που λένε. Οι λέξεις, οι συλλαβές και τα γράμματα για μας είναι σύμβολα. Και το σύμβολο είναι το μέσον με το οποίο πας στην βολή, στον στόχο σου! Κι εδώ πάλι ο πόλεμος αποκαλείται χορός, και μάλιστα χορός με συνέχεια και συνέπεια, όπως το γαϊτάνι...

Βρίσκουμε και όρκο στον άγιο Αριστομένη!

Μα τον άγιο Αριστομένη, κάθονται μακριά οι ξένοι.

Ποιος είναι άραγε αυτός ο άγιος;

Ο άγιος Αριστομένης που επικαλείται ο λαός μας σε μια επανάσταση, δεν είναι άλλος από τον ήρωα των αρχαίων Μεσσηνίων, ο οποίος, το 688 π.Χ., ξεσήκωσε τους Μεσσηνίους εναντίον των Σπαρτιατών κατακτητών του τόπου τους! Όνομα που ο Έλληνας έχει συνδέσει με επανάσταση. Στον δε στίχο «κάθονται μακριά οι ξένοι» γίνεται υπαινικτική αναφορά στην ουδετερότητα που κρατούσαν οι ξένες δυνάμεις, στο έγκλημα κατά της Ελλάδος. Ο στίχος θέλει να ξυπνήσει τους Έλληνες και να τους πει πώς να μην περιμένουν τίποτε από κανέναν. Εάν δεν ξεσηκωθούν από μόνοι τους, δεν θα ελευθερωθούν ποτέ!

Βρίσκουμε τους κλέφτες να ορκίζονται στον άγιο Αρσένη!

Μα τον άγιο Αρσένη, φεύγουνε ταχιά οι ξένοι.

Γιατί; Γιατί στο όνομά του ο Έλληνας βρίσκει πίσω από την λέξη το αρσενικό, τον ανδρισμό που χρειάζεται, την αρρενωπότητα. Και κάτι ακόμη σημαντικό: Ο άγιος

Αρσένη εορτάζεται στις 8 Μαΐου. Ανοιξιάτικα! (Όπως μαγιάτικοι είναι και ο Κωνσταντίνος και ο Αθανάσιος, που θα δούμε παρακάτω). Την εποχή, που συμβολικά ανοίγει η φύση, η διάθεση για πανηγυρικό ξεσηκωμό:

Ακόμα ετούτη την άνοιξη, τούτο το καλοκαίρι,
ώσπου να 'ρθεί ο Μόσκοβος, να φέρει το σεφέρι...

Βρίσκουμε όρκο κλεφτών στην αγία Αικατερίνη.

Μα την αγία Αικατερίνη, κάν'ας ξένος δεν θα φύγει..

Ποια είναι η Αικατερίνη η οποία υπομνηματίζεται εδώ; Εκείνη η όμορφη Αιγυπτία κόρη, που άγιασε κατά τον χριστιανισμό; Όχι βέβαια. Για να επαναστατήσεις χρειάζεσαι ισχυρά πρότυπα. Εδώ το όνομα της Αικατερίνης παραπέμπει στην τσαρίνα της Ρωσίας και στην βοήθεια που οι Έλληνες καρτερούσαν από την Αγ. Πετρούπολη. Έπειτα υπήρχε έντονη ακόμη στην μνήμη τους και η Αικατερίνη των Μεδίκων συνδεδεμένη με την μεγάλη σφαγή την Νύκτα του Αγ. Βαρθολομαίου που προκάλεσε (23.8.1572)! Την βοήθεια της τσαρίνας Αικατερίνης στέλνουν σαν κρυφό μήνυμα, λοιπόν, και την σφαγή της Αικατερίνης των Μεδίκων προαναγγέλλουν. «Κανέννας ξένος δεν θα φύγει», υπόσχεται ο όρκος, γιατί οι Έλληνες είχαν αγαπήσει τους ξένους φιλέλληνες – και πώς να μη; - που είχαν έλθει έως εδώ, εγκαταλείποντας σπίτια, πατρίδες και περιουσίες, για να πολεμήσουν για το δίκαιο αίτημα της πιο πνευματικής χώρας στον κόσμο, έναντι της πλέον βάρβαρης!

Όρκο βρίσκουμε και στην αγία Κυριακή:

Μα την αγία Κυριακή, όλ' οι ξένοι είν' αδερφοί...

Όλοι όσοι άκουγαν το όνομα της αγίας Κυριακής, στον όρκο και το δημοτικό τραγούδι, δεν πήγαινε ο νους τους στην χριστιανή αγία Κυριακή, την οποία ελάχιστα ε γνώριζαν εκείνη την εποχή, αλλά στην άλλη, την σπουδαιότερη γι' αυτούς Κυριακή της Αναστάσεως του Γένους. Αυτήν ονειρεύονταν, αυτήν τραγουδούσαν, σε αυτήν ορκίζονταν! Και ενθουμούντο και την πάγια αρχή της φιλοξενίας των Ελλήνων, την οποία είχαν αναγάγει και σε θεότητα, με μπροστάρη τον Ξένιο Δία. Και υπόσχονταν στους ξένους που είχαν ανέβει στα βουνά κι είχαν ενσωματωθεί μαζί τους, πως όταν όλα κοπάσουν κι η Ελλάς θα είναι λεύτερη και πάλι, θα ζήσουν σαν αδέρφια.

Και τ' άλλο πάλι; Τι είναι ο όρκος στην αγία Πολυξένη;

Μα την αγία Πολυξένη, είμαστε αδερφωμένοι...

Ποιο μήνυμα ήθελαν να περάσουν αναγάνγοντας σε αγία κάποιαν Πολυξένη; Για ποια Πολυξένη μιλούσαν; Ποια ήθελαν να ξυπνήσουν μέσα από τα αραχνιασμένα αρχεία των μυαλών τους; Μα φυσικά την θυγατέρα του Πριάμου της Τροίας, την οποία ενώ εμνηστεύετο στον ναό του Απόλλωνος, ο Αχιλλεύς ο πολυύμνητος, εφονεύθη υπό του θλιβερού Πάριδος! Το ζεύγος έμεινε όμως στην ψυχή των Ελλήνων να συμβολίζει την αιώνια ψυχική ένωση, αφού κι αυτή, η κόρη, εθυσιάσθη, γι' αυτό, στον τάφο του! Ο στίχος είναι μια πανάρχαια κραυγή, που θα μπορούσε να ειπωθεί και «ως τον Άδη ενωμένοι» εάν δεν ήθελε να κάνει αναγωγή σε αέναα πρότυπα του ελληνισμού!

Όρκος και για την αγία Παρασκευή ευρίσκεται στα δημοτικά μας τραγούδια των κλεφτών της Επανάστασεως.

Μα την άη Παρασκευή, είμαστε όλοι αδερφοί.

Σκόπευε κατ' ευθείαν όχι στην χριστιανή αγία, αλλά στην παρασκευή-προπαρασκευή του Αγώνος που ήθελε να μηνύσει. Σε μια τέτοια παρασκευή στηρίζονταν όλες οι ελπίδες του Γένους. Κι όσο πιο άρτια αυτή προετοιμαζόταν, τόσο πιο τρανή επιτυχία θα είχε. Γι' αυτόν τον στόχο, «είμαστε όλοι αδερφοί», φράση που αντλούσε και από την - πρόσφατη τότε - Γαλλική Επανάσταση!

Τελευταίος όρκος, ήταν ο όρκος στον άγιο Αθανάσιο:

Μα τον άγιο Αθανάση, ο χορός μας ας χαλάσει...

Μέσω της αναφοράς του αγίου Αθανασίου στον όρκο και το τραγούδι, ο Έλληνας έβλεπε τις ανοιχτές πύλες της αθανασίας που τον καρτερούσαν, εάν ο χορός-πόλεμος χαλάσει και τον χαλάσει. Γιατί ο Έλληνας πάντα είχε μεταφυσικές αναζητήσεις, ο πρώτος διδάξας! Δεν θα επέτρεπε σε κανέναν κατακτητή να του τις στερήσει. Πάντα ήλπιζε σε ένα καλύτερο αύριο, πέρα από το εφήμερο σήμερα. Όμως πίστευε ακράδαντα πως για να φθάσει σε αυτό, θα έπρεπε να πολεμήσει. Κανείς δειλός Έλληνας δεν πέρασε ποτέ στην αθανασία με χρυσά γράμματα. Κι αυτό το ήξερε καλά. Γι' αυτό και στο όνομα του Αθανασίου, υπόσχεται και βλέπει την αθανασία, που πάντα ποθούσε η φυλή να αποκτήσει. Και γι' αυτήν άφησε συγγράμματα, έκανε επιτεύγματα, έμεινε εν ολίγοις λόγους, στην κορυφή του πανθέου στην πυραμίδα των λαών του κόσμου!

Τον Σεπτέμβριο του 1826, ο Ρουμελιώτης στρατηγός Γιάννης Μακρυγιάννης μετά του Γκούρα επολιορκούντο στην Ακρόπολη των Αθηνών από τους οθωμανούς. Περισσότερο γνωστός ως ιστορικός συγγραφέας ο Μακρυγιάννης – όπως μας τον αποκάλυψε ο Γ. Βλαχογιάννης, με την έκδοση των «Απομνημονευμάτων» του – καίτοι τραχύς, έψαλλε πολύ ωραία τα δημοτικά άσματα, καλλίφωνος ων, ενώ πολλάκις αυτοσχεδίαζε, φέρνοντας το δημοτικό τραγούδι κοντά στο γεγονός που ήθελε να υμνήσει, καθιστώντας το έτσι εργαλείο της ιστορίας. Ένα τέτοιο δικό του μοιρολόι, λοιπόν, ήταν και αυτό που έψαλλε στο Σερπεντζέ, στην θέση που υπεράσπιζε. Εκάλεσε σε δείπνο τον Γκούρα και τους άλλους οπλαρχηγούς. Ο Γκούρας κι ο Παπακώστας τον παρακάλεσαν να τραγουδήσει, γιατί είχε καιρό να το κάμει. Και ο Μακρυγιάννης το έκαμε, συνοδευόμενος, ίσως από τον ταμπουρά του, την πανάρχαια πανδουρίδα του Πυθαγόρα. Είπε τότε το εξής αυτοσχεδιαστικό – δικό του δηλαδή – μοιρολόι:

Ο Ήλιος εβασίλεψε και το φεγγάρι εχάθη
κι ο καθαρός Αυγερινός που πάει κοντά στην Πούλια
τα τέσσερα κουβέντιαζαν και κρυφοκουβεντιάζουν.
Γυρίζει ο Ήλιος και τους λέει, γυρίζει και τους κρένει:
«Εψές οπού βασίλεψα πίσου 'πό μια ραχούλα,
άκ'σα γυναίκεια κλάμματα κι ανδρών τα μοιργιολόγια,
γι' αυτά τα ηρωικά κορμιά στον κάμπο ξαπλωμένα,
και μέσ' στο αίμα το πολύ είν' όλα βουτημένα.
Για την πατρίδα πήγαινε στον Άδη τα καημένα».

Ο Γκούρας αναστέναξε και του λέει:

- Αδελφέ Μακρυγιάννη, σε καλό να το κάμη ο Θεός, άλλη φορά δεν τραγούδησες τόσο παραπονεμένα. Αυτό το τραγούδι σε καλό να μας βγη.
- Είχα κέφι, του είπε ο Μακρυγιάννης, οπού δεν τραγουδήσαμεν τόσον καιρόν.

Το τραγούδι που έχει ως βάση του την δημοτική ποίηση, έμελλε να γίνει πανελληνίως γνωστό κι αγαπητό, και να περάσει στα άπαντα των δημοτικών μας, καίτοι έχει επώνυμο δημιουργό.

Εάν δεν ήταν η δημοτική μας ποίηση, πολλές από τις ηρωικότερες σελίδες των Ελλήνων θα είχαν χαθεί. Και καλά που βρέθηκε ένας Γιάννης Βλαχογιάννης, ο οποίος προσπαθώντας το 1895 να εκδώσει την ιστορική μελέτη του «Ο θάνατος του Ανδρούτσου», ανακάλυψε πως για την συγγραφή της ταλαιπωρήθηκε να συλλέξει υλικό! Έτσι αντελήφθη πως το νεοσύστατο ελληνικό κράτος δεν διατηρούσε Αρχείον του Αγώνος του '21! Απεδύθη τότε σε μια τιάνια προσπάθεια να το διασώσει. Εθυσίασε όλη του την ζωή σε αυτόν τον σκοπό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να παραμελήσει το προσωπικό του πνευματικό έργο. Ήταν πάντως επιλογή του να

θυσιάσει την προσωπική του δημιουργία για να μας κάνει γνωστή την Επανάσταση του '21, αλλά και τις μάχες του γλωσσικού ζητήματος, και κάθε ιστορικό έγγραφο από την εποχή της Αλώσεως, έως το 1868. Αναζήτησε χειρόγραφα και γράμματα των αγωνιστών, από συγγενείς τους, φίλους τους, κλπ. Τα περισσότερα εξ αυτών είχαν πωληθεί με το κιλό σε μπακάλικα, μανάβικα και κρεοπωλεία για... κόλλες περιτυλίγματος! Ο Βλαχογιάννης τα αγόραζε, με μεγάλη προσωπική του στερηση, από αυτά τα καταστήματα... Τα ιστορικά κείμενα αυτά, εάν δεν ήταν ο Βλαχογιάννης θα ήταν καταδικασμένα να χαθούν! Από το 1888 ως το 1913 είχε καταφέρει να συγκεντρώσει έγγραφα και χειρόγραφα, που ξεπερνούσαν τις 300.000 σελίδες, τις οποίες είχε τακτοποιήσει σε φακέλους, με βάση το θέμα και τη χρονολογία! Συνέλεγε με κόπο και χρήμα όλα τα γραπτά κείμενα της εθνεγερσίας, πληρώνοντας από την τσέπη του, σωρούς χαρτιών, που το επίσημο κράτος εκποιούσε ως άχρηστα! Διέσωσε επίσης το «Αρχείον Αγώνος», το οποίο εφυλάσσετο στο Αρχαιοφυλακείο, που είχε ιδρύσει ο Καποδίστριας, το οποίο όμως όταν καταργήθηκε η φύλαξη του περιήλθε στο Ελεγκτικό Συνέδριο (1885) και ένα μέρος του μεταφέρθηκε στη Βουλή. Για... «λόγους χώρου», λοιπόν, αποφάσισαν οι - πάντα ανεύθυνοι - δημόσιοι υπάλληλοι γραφειοκράτες να το εκποιήσουν (1893) με δημοπρασία (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 16.4.1893).

Αλλά σε αυτό το σημείο, έχει σημασία να δούμε πως διεσώθη το δημοτικό μας τραγούδι και ποιοι ήταν οι πρώτοι που εργάστηκαν για να φθάσει έως εμάς:

Τα πρώτα ελληνικά δημοτικά τραγούδια είχαν καταγραφεί από ξένους περιηγητές στην Ελλάδα, αλλά ήταν σποραδικά και όχι συγκεντρωμένα και αναλυτική καταγραφή με στοιχεία.

Αναφέρεται μόνο ότι στην Ι. Μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους υπήρχε μια συλλογή από 13 ελληνικά δημοτικά τραγούδια, αλλά κι αυτή δεν βρέθηκε ποτέ.

Το 1804 φαίνεται πρώτος να ενδιαφέρεται για τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια ο οικονομολόγος Sismonde de Sismondi, ο οποίος σε γράμμα σε αριστοκράτισσα φίλη του στην Κέρκυρα, της ζητάει να του στείλει τα δημοτικά τραγούδια του νησιού της. Πράγματι, λοιπόν, η Κερκυραία του έστειλε κάποια δημοτικά της περιοχής της, αλλά άγνωστο τι απέγιναν κι αυτά και οι προθέσεις του Sismondi...

Το 1814 στο Συνέδριο της Βιέννης, που εξελίχθηκε σε μια πανευρωπαϊκή εορτή, κυρίως εξ αιτίας του τέλους των ναπολεόντειων πολέμων, για την οποία συνενυρέθησαν πολιτικοί, διπλωμάτες, αλλά και άνθρωποι των Γραμμάτων και των Τεχνών, πήγε κι ένας – κατά τ' άλλα παράξενος - βαρόνος, ονόματι Βέρνερ φον Χαξτχάουζεν. Τότε είδε έκπληκτος να κυκλοφορεί στα λογοτεχνικά στέκια μια συλλογή σέρβικων δημοτικών τραγουδιών, που μάλιστα άρεσε πολύ και έγινε δεκτή στους ευρωπαϊκούς φιλολογικούς κύκλους με ενθουσιασμό. Αυτό συνέβη γιατί διευθυντής της Αυτοκρατορικής Βιβλιοθήκης ήταν ο Κοπιτάρ. Ο Χαξτχάουζεν τον βρίσκει, του δείχνει την δική του συλλογή, με ελληνικά δημοτικά τραγούδια και ο Κοπιτάρ δείχνει αμέριστο ενδιαφέρον, λέγοντας πως στη Βιέννη υπάρχουν πολλοί Έλληνες και παράλληλα εκδίδονται δυο ελληνικά περιοδικά, ο «Λόγιος Ερμής» και ο «Φιλολογικός Τηλέγραφος» – μάλιστα εν έτει 1814!

Στην προσπάθειά του να πλουτίσει την συλλογή του ο Χαξτχάουζεν προσπαθούσε να συναναστραφεί με Έλληνες της περιοχής. ώσπου συναντάει κάποιον Μακεδόνα, ονόματι Θεόδωρο Μανούσο, ο οποίος του λέει ότι έχει σπίτι του και την γιαγιά του, η οποία γνωρίζει πολλά τέτοια τραγούδια! Πράγματι, λοιπόν, η γιαγιά Αλεξάνδρα Μανούσου, τραγουδάει στον Χαξτχάουζεν τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια που θυμόταν κι εκείνος τα καταγράφει – δυστυχώς – σε έμμετρη γερμανική γλώσσα. Ο Μανούσος, βέβαια, κράτησε αντίγραφα, τα οποία και έστειλε στον Κοραή στην πόλη των Παρισίων.

Το καλοκαίρι του 1815 ο Γκαίτε πήγε για λουτρά στη γερμανική λουτρόπολη Βιζμπάντεν. Εκεί συναντήθηκε και με τον Καποδίστρια. Εκεί συναντήθηκε και με, τον Χαξτχάουζεν, ο οποίος είχε ήδη μια αρκετά καλή συλλογή από ελληνικά δημοτικά τραγούδια στα χέρια του, που τα είχε συλλέξει από ανθρώπους της υπαίθρου. Ο Γκαίτε - και άλλοι – τον προτρέπουν να τα εκδώσει. Μάλιστα ο Γκαίτε δημοσίως, μέσω του περιοδικού "Kunst und Alterum". Παρά ταύτα, ο Χαξτχάουζεν καθυστερεί και αρκείται στην κυκλοφορία τους σε αντίγραφα, από χέρι σε χέρι λογίων. Η επίσημη αιτιολογία του είναι ότι δεν είχε τις απαραίτητες φιλολογικές και εθνολογικές γνώσεις για να σχολιάσει και να αναλύσει αυτά τα αριστουργήματα της λαϊκής τέχνης. Έτσι, και με την αναγγελία της έκδοσης της συλλογής των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών του Γάλλου Κλωντ Φωριέλ (10), η συλλογή Χαξτχάουζεν σταμάτησε να ενδιαφέρει και δεν είδε το φως της δημοσιότητας, παρά μόνο το 1935.

Στις αρχές του 19ου αι., πράγματι λοιπόν εμφανίζεται ο Γάλλος λόγιος Φωριέλ (1772-1844) ένας εραστής της Ελλάδος (αρχαίας αλλά και νεωτέρας – άλλωστε η Ελλάς ήταν πάντα μία) που έβγαινε διαλελυμένη, αλλά υπερήφανη μέσα από μία γενναία επανάσταση. Ο ίδιος καθηγητής φιλολογίας στην Σορβόννη, δεν γύρευε τα αρχαία ερείπιά της, όπως έκαναν τόσοι και τόσοι άλλοι, πλουτίζοντας τα μουσεία τους με τα λείψανά μας, για να αποκτήσουν έναν πολιτισμικό πλούτο που δεν είχαν, αλλά συνέλεξε τα δημοτικά τραγούδια της χώρας μας, και τα εξέδωσε στους Παρισίους το 1824.

Το 1815 ο μέγιστος πνευματικός ηγέτης της Γερμανίας, Γκαίτε, κάνει μια συγκέντρωση στο σπίτι του, στη Φρανκφούρτη, όπου καλεί φίλους του, επιφανείς ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών. Ήταν τότε της μόδας τα λεγόμενα «φιλολογικά σαλόνια» – τα οποία, ειρήσθω εν παρόδω – είχαν ξεκινήσει από την Γαλλία. Το περίεργο, όμως, με το κάλεσμα του Γκαίτε ήταν το κάλεσμα των ζωγράφων, που έκανε τους ανθρώπους των Γραμμάτων να απορήσουν. Οι απορίες λύθηκαν, όταν μίλησε ο Γκαίτε και τους είπε ότι τους φώναζε για να τους μιλήσει για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι! Όπως είχε γράψει και στον υιό του, Αύγουστο, στις 15 Ιουνίου 1815, το βρίσκει «τόσο λαϊκό, αλλά και τόσο δραματικό, τόσο επικό και τόσο λυρικό, που αντίστοιχό του δεν υπάρχει στον κόσμο»! Κάτι παρόμοιο είχε πει και στους λογίους του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης, το φθινόπωρο του 1815: Πως «οι εικόνες αυτού του τραγουδιού, του ελληνικού δημοτικού, είναι εκπληκτικές. Φανταστείτε να βάζει δυο βουνά να μαλώνουν μεταξύ τους! Φανταστείτε έναν αετό να μιλάει με το κομμένο κεφάλι του κλέφτη! Φανταστείτε ένας κλέφτης να λείει να του κόψουν το κεφάλι, για να μην το πάρουν οι Τούρκοι, αλλά και να μην το πουν στην αρραβωνιαστικιά του! Αλλά σας αφήνω τελευταίο και ένα άλλο τραγούδι, το οποίο είναι το κορυφαίο», τους είπε και τους διάβασε - σε μετάφραση βέβαια στα γερμανικά - το ελληνικό παραδοσιακό μοιρολόι «Ο Χάρος με τους αποθαμένους»:

Γιατ' είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
Μην άνεμος τα πολεμά; Μήνα βροχή τα δέρνει;
Ούδ' άνεμος τα πολεμά κι ούδέ βροχή τα δέρνει.
Μόν' εδιαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.
Σέρνει τους νιους από μπροστά, τους γέροντας κατόπι,
τα τρυφερά παιδόπουλα στη σέλλα αραδιασμένα.
Παρακαλούν οι γέροντες, τ' αγόρια γονατίζουν:
«Κόνεψε, Χάρο, σε χωριό, κόνεψε καν σε βρύση,
να πιουν οι γέροντες νερό κι οι νιοι να λιθαρίσουν
και τα μικρά παιδόπουλα να μάσουνε λουλούδια».
«Όχι, χωριά δεν θέλω εγώ, σε βρύσες δεν κονεύω,
έρχονται οι μάνες για νερό, γνωρίζουν τα παιδιά τους,
γνωρίζονται τ' αντρόγυνα και χωρισμό δεν έχουν»...

Πράγματι, το απόσπασμα αυτό είναι τόσο τραγικό και τόσο λεπτομερές συνάμα! Δίνει το σκηνικό-πλαίσιο μέσα στο οποίο θα εκτυλιχτεί το δράμα («μαύρα βουνά, δαρμένα

από ανέμους και βροχές»), περνά το κορυφαίο ενεργειακό στοιχείο του, ο αρχαίος Έλλην Χάρων (> Χάροντας των χριστιανών), με τους απεθαμένους, κι αρχίζει ο υπερβατικός διάλογος, ο οποίος κορυφώνει την τραγωδία! Κι ενώ όλο το λογοτεχνικό δημιούργημα είναι στην σφαίρα της «ποιητικής αδείας», κλείνει με το πιο ρεαλιστικό δίστιχο: Την ανίκητη δύναμη του πάθους και του πόθου.

Ο Γκαίτε, λοιπόν, εξομολογήθηκε πως τον συνεπήραν αυτές οι εικόνες και κάλεσε τους ζωγράφους για να τους τις διαβάσει και να τις ζωγραφίσουν!

Το 1824 κάνει την εμφάνισή της στην πόλη των Παρισίων ο πρώτος τόμος της συλλογής του Φωριέλ, με τίτλο «Ελληνικά τραγούδια» ή «Δημοτικά τραγούδια της σύγχρονης Ελλάδος». Τον επόμενο χρόνο κυκλοφορεί και ο δεύτερος τόμος.

Πράγματι ο Φωριέλ είχε μια εισαγωγή-ανάλυση για κάθε τραγούδι και μια εκτενή εισαγωγή 100 σελίδων για όλο το πόνημά του, που ακόμα και σήμερα θεωρείται από τις πλέον εμβριθείς που έχουν γίνει ποτέ για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι. Το 1826 η συλλογή αυτή, που έκανε πάταγο στη Γαλλία, μεταφράστηκε από τον Muller στα γερμανικά. Αργότερα μεταφράστηκε στα αγγλικά, ρωσικά και τα ιταλικά. Αυτή ήταν η πρώτη επίσημη συγκεντρωμένη και αναλυμένη καταγραφή των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών. Και μάλιστα κυκλοφόρησε στην Ευρώπη μεσούντος του αγώνα μας κατά των Τούρκων. Οι Ευρωπαίοι φιλέλληνες βρήκαν τώρα πατήματα να υποστηρίζουν τους αγώνες ενός ευρωπαϊκού έθνους ενάντια στους βάρβαρους Ασιάτες. Αλλά και οι μη φιλέλληνες καταλάβαιναν πια ότι η Ελλάδα δεν είχε μόνο αρχαίες περγαμηνές να επιδείξει, αλλά και σύγχρονες.

Το δε περίεργο είναι πως Φωριέλ και Χατζτάουζεν δεν είχαν επισκεφθεί ποτέ την Ελλάδα! Αλλά εν Παρισίοις ο Φωριέλ είχε έρθει σε επαφή με τον Κοραή, που είχε την συλλογή Μανούσου, και την οποία δώρισε στον Κλωνάρη, αλλά και με άλλους Έλληνες της παροικίας, όπως τους Μουστοξύδη, Μαυρομάτη και Νικόλαο Πίκολο, από τον οποίο έμαθε και τα ελληνικά. Αυτοί – και άλλοι – λοιπόν, έστειλαν επιστολές σε Έλληνες στην Ελλάδα να τους στείλουν δημοτικά από την περιοχή τους, έδωσαν τα χειρόγραφα στον Φωριέλ και ο τελευταίος εξέδωσε το πόνημά του. Επίσης, οι ανακοινώσεις του Γερμανού φιλόλογου Hasse αύξησαν την συλλογή του. Ο ίδιος ο Φωριέλ λέει πως στην προσπάθειά του να έλθει σε επαφή και με άλλους Έλληνες για τον ίδιο λόγο, κατέβηκε στην Ενετία και την Τεργέστη. Αλλά οι λόγιοι δεν τα ήξευραν κι οι αμόρφωτοι νόμιζαν πως τους κορόιδευε κι ήταν δύσπιστοι.

Το 1844 στο Μάνχαιμ της Γερμανίας κυκλοφορεί η εργασία του D. Sanders «Η λαϊκή ζωή των νεοελλήνων» ("Das Volksleben der Neugriechen"), μέσα στην οποία περιλαμβάνονται κάποια δημοτικά μας τραγούδια.

Αλλά και ο Διονύσιος Σολωμός με το που ήρθε στην Ελλάδα από την Ιταλία επιδόθηκε στον αγώνα συλλογής ελληνικών δημοτικών τραγουδιών και λαϊκών στίχων-παροιμιών. Την συλλογή Σολωμού ζήτησε ο Tommaseo Cantù, ο οποίος έκανε κι αυτός μια σχετική συλλογή και πράγματι ο Σολωμός του την παραχώρησε. Η συλλογή Tommaseo κυκλοφόρησε το 1842 στην Ενετία και ήταν ελληνικά δημοτικά σε ιταλική μετάφραση. Βέβαια, η συλλογή του είχε και τραγούδια από Αλβανία και Σερβία, σε ξεχωριστά κεφάλαια. Αυτή η συλλογή, η αναμειγμένη με αλβανικά και σέρβικα τραγούδια, έκανε τον Σολωμό να πει στον Κερκυραίο φίλο του, Αντώνη Μανούσο, να περάσει απέναντι και να καταγράψει τα ελληνικά δημοτικά που τραγουδιούνται εκεί στην Ήπειρο. Του έδωσε μάλιστα και μια συλλογή του Φωριέλ με σημειώσεις και παρατηρήσεις, για να ελέγχει αυτά που καταγράφει. Η συλλογή Αντ. Μανούσου «Τραγούδια εθνικά, συναγμένα και διασαφηνισμένα υπό Αντ. Μανούσου» κυκλοφόρησε το 1850 στην Κέρκυρα.

Με εκτίμηση

Σπυρίδων Ραπτάκης